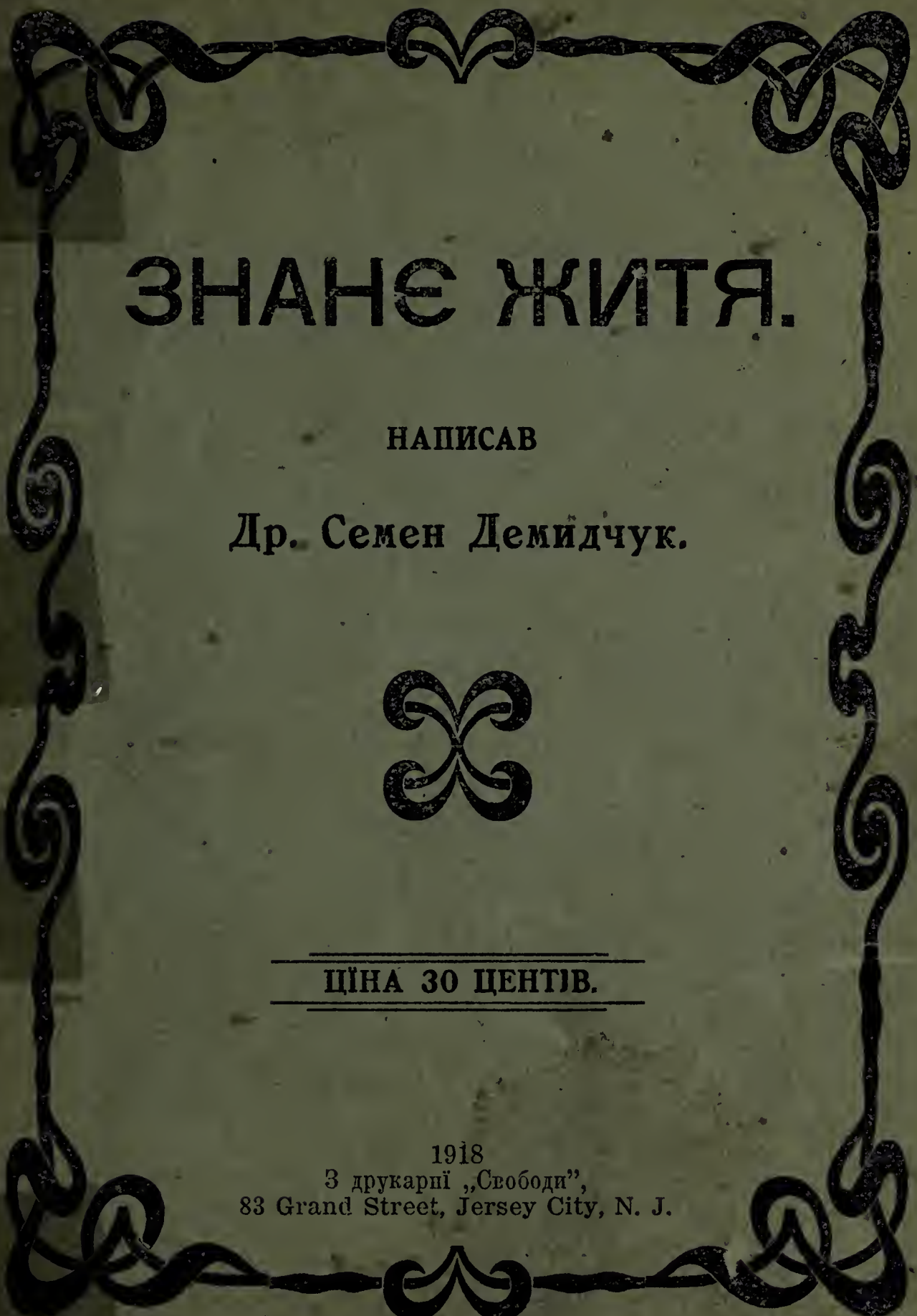

ЗНАНЄ ЖИТЯ.

НАПИСАВ

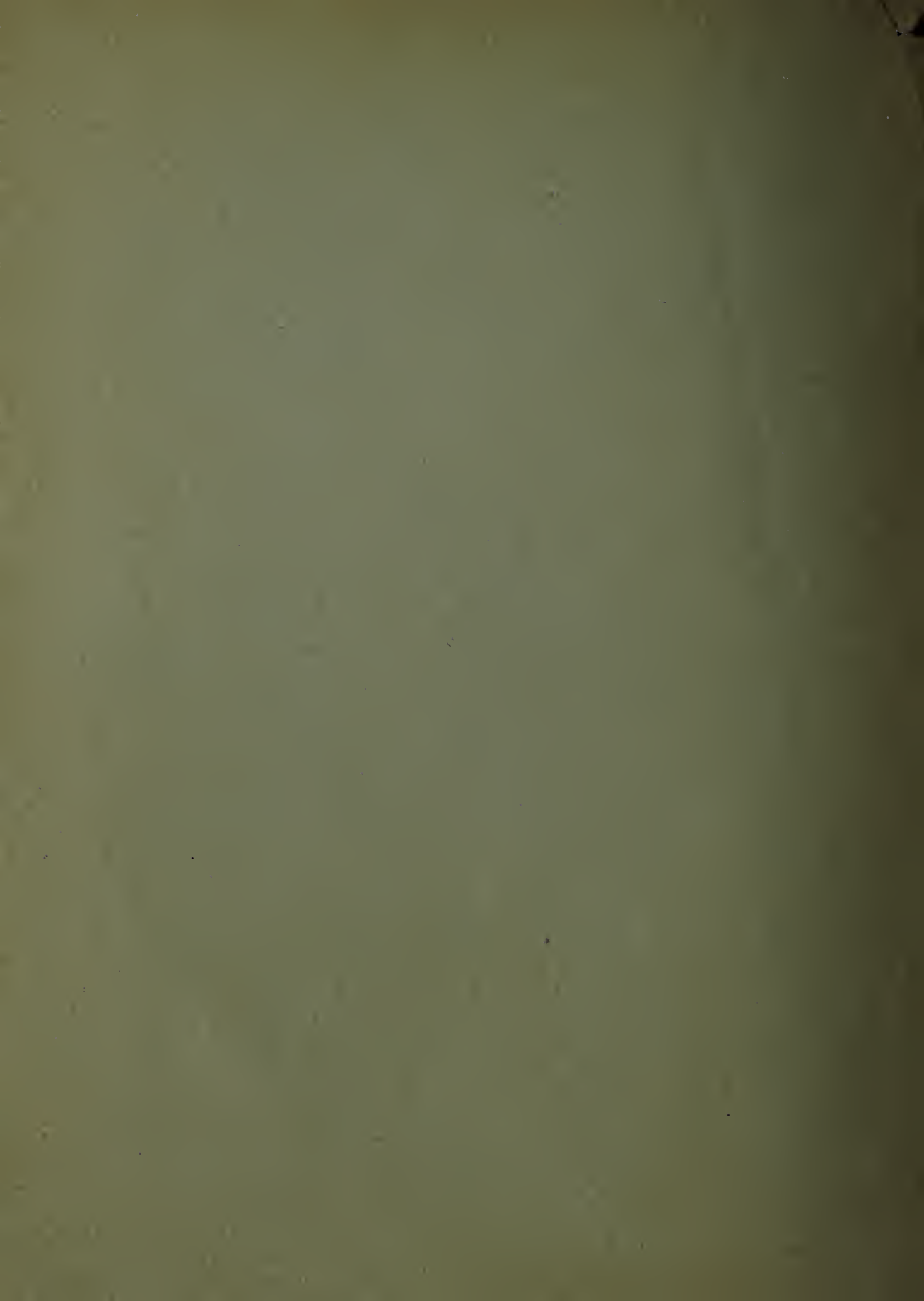
Др. Семен Демидчук.

ЦІНА 30 ЦЕНТІВ.

1918

З друкарні „Свободи”,
83 Grand Street, Jersey City, N. J.

ЗНАНЄ ЖИТЯ.

НАПИСАВ

Др. Семен Демидчук.

ЦІНА 30 ЦЕНТІВ.

1918

З друкарні „Свободи”,
83 Grand Street, Jersey City, N. J.

170
2342

Storage

I.

Як міряють люди жите?

Дорогий Андрію! В своїм останнім листі висловив Ти свій жаль, що Трохимович завів Твої надії. Ти все заходив з ним в розмову і запитував його о раду в неодній справі. Ти вірив, що він переїхав сьвіт і тому, яко бувалий, знає жите і знайде відповідь на всі Твої питання. А тепер пишеш, що він не то що не дорівнує Тобі в багато, багато справах, а що більше, він часто навіть говорить неправду, про що Ти дуже скоро переконав ся.

Нехай не дивує Тебе, коли Ти скоро не міг розпізнати вартости Трохимовича. Саме найтяжшою річю є пізнати чоловіка. Нераз літа цілі треба слідити пильно людей, щоби пізнати їх вартість. Часом чоловік не знає сам себе і навіть не старається пізнати; а щож говорити про других?

І не лише Ти сам один можеш впасти жертвою своєї несвідомости, — бо не один такий Трохимович є на сьвіті. Їх є більше. Деякі переїдуть сьвіт, але коли їх спитати, що вони бачили, то вони хіба вміють сказати, що виділи гори, доли, ліси, ріки, міста, горц, доли, ліси, і знов гори...

Інші, правда, троха инакше уміють поводити ся в чужині; вони навіть дещо перечитають, на-

вчать ся поверховно „великих слів велику силу, але більше нічого” і з тим вертають назад з чужини.

Ще інші „пізнають жите” в той спосіб, що лише їздять з міста до міста, з краю до краю; з часом відвикають від совісної праці і стають звичайними волокитами; ціла їх мудрість полягає в тім, щоби „якось” пережити без труду, — „легким коштом”. Будучністю вони не журять ся, бо вона в них такасама, як і минувшина. Жиють лише хвилию. А що через туманенє людий вони наносять шкоду суспільности — то про се вони не клопочуть ся. Їх цілю є удержанє себе при житю — і більше ніщо.

На Трохимовичеви можеш мати найліпший приклад, що можна переїхати сьвіт і не лише не знати житя, але не знати навіть хоч дечого про ті народи і краї, через які він переїздив, — а вже не говорити про спосіб житя в них.

Перед кільканайцяти літами зійшло ся в Нью Йорку трох товаришів-редакторів. Вони рішили пробувати переїхати сьвіт протягом року — кождий окремо; опісля кождий мав написати книжку про свою подорож. Не минуло сто днів, як одна часопись почала друкувати опис подорожи одного з них і то зі всякими подробицями: як він виїхав кораблем з пристани, яке товариство стрінув на кораблі, які краї звидів, які пригоди перебув; при тім цікаво описував він природу, висловлював дуже влучні помічення про жите і характер народів, подавав зразки їх мови і т. п. Ціла подорож була написана так принадно, що публіка читала газету з великим заінтересованєм. Коли появил ся опісля сей опис окре-

мою книжкою, то її вмиль розпродано — ще перед кінцем року, в яким подорож мала скінчити ся. Загал не міг надивувати ся, як міг автор так скоро відбутн свою дорогу і написати таку книжку.

По році зійшли ся всі три товариші разом і от що виявило ся: що лише двох з них обїхало сьвіт, а той третій, що протягом 100 днів скінчив свою подорож, відбував дорогу через 2 місяці... до нью-йорської бібліотеки, а через місяць він ходив по всіх закутках Нью Йорку, шукаючи за емігрантами з різних країв. На підставі такого знання і при помочи вродженого талану він написав фантастичну подорож, якої ніколи не відбув! Видко, що серед певних відносин можна і в такий спосіб „переїхати сьвіт” і навіть багато навчити ся — але не знати життя — а о се Тобі головнo ходить.

Ти певно пам'ятаєш ще свого старого учителя з народної школи, котрого всі кликали „дядьо”. Я знав його також — бо ми були сусіди. Образ його погідного лиця стоїть перед моїми очима. Ти був ще тоді замолодий, щоби пізнати його вартість. Тобі певно здавало ся тоді, — як кождому шкільному ученикови — що учитель сердитий, недобрий; він є лише на те, щоби позбавляти дітий свободи та карати за непослух або за лїнивство. Тепер Ти певно повіриш мені, що той старий „дядьо” був одним з найгарнійших людей, яких я знав. Сорок лїт перебув він при одній і тїйсамій школі. Цілі покоління дітий виростали під його умілим проводом. Сорок лїт він ублагороднював їх серця і сумлїня. Нині богато визначних одиниць в нашої суспільности завдячує лише йому те, чим вони є.

А чи ті діти, що ходили до школи, могли тоді розуміти, що вони мають перед собою чоловіка, який, хоч все був на однім і тімсамім місці, то він знав і розумів життя до самого дна? Чи вміли вони оцінити його? А прецінь він давав ради і вказівки навіть людям, які покінчили висші школи, ніж він.

Дивно Тобі, як се могло бути? Не одному з нас було се також дивно з початку; але з часом ми пізнали сю тайну.

Він був учителем; розумів своє становище. Він знав, що кожда дитина дивить ся на нього і уважає на кожний його рух, на кожне його слово. А він був совісним чоловіком. Він не хотів, щоби діти вчили ся чогось недоброго від нього. Тому він пильно уважав на себе самого — инакше кажучи, підчас виховування шкільних дітей він виховував і себе самого. Старав ся розвивати всі свої спосібности, щоби опісля навчити дітей; все був старанно одітий, все говорив з повагою, хоч лагідно; до кожної дитини він звертав ся зичливо.

Нераз відвідував я його, коли він вже покинув учительованє по вислуженю своїх літ. Ми часто заводили розмови. Мене незвичайно цікавило се, як міг старенький учитель говорити про ріжнородні справи з повагою знавця. Раз, на мій запит про се, він пояснив мені все: як він слідив душу кожної дитини, неначе бп хотів з неї вичитати, що саме їй потрібно; як в той спосіб він знав всі потреби і склонности кожного свого ученика. А що він був незвичайно совісний, то сейчас старав ся напровадити дитину на властивий для неї шлях. Він не обмежував ся на своїм розумі, але шукав по ріжних

книжках, що треба би зробити в такім, або в такім випадку. Коли не міг знайти дечого в книжці, розпитував людей. Вже протягом перших десятих літ свого учительованя він наскрізь знав душу молодого покоління, різні прояви духового життя, а його мозок був неначе книгою життя, з якої могла користати несеєвідомо кожда дитина. Дальші літа доповнили його знанє.

Перейшовши таку школу, — пішов наш „дядько” даліше: він бажав охоронити здоровлє кожної шкільної дитини. Коли захорював хто з його учеників, він старав ся відвідати його в хаті, пізнати його недугу, а коли прийшов домів, пильно слідив по лікарських книжках за ріжними проявами недуги. В той спосіб він практично учив ся і сам. Певно повіриш, Андрію, що старий „дядько” через безнастанне приставанє з дітьми, жив також їх радіщами і терпіннями; перебував разом з ними невдачі і нещастя, — а серед того його ум все мусів іти з духом часу, а його серце так було переняте благородними засадами, що його опанувала одна думка: робити добро своїм ближнім.

Не правда, Андрію, що той „дядько” знав житє наскрізь, хоч не бував в сьвіті, хоч не переїхав земської кулі?

Чи думаєш, що він не дав би був і Тобі щирої і практичної ради, коли би Ти був до нього звернув ся? Я певний сього, що він був би заспокоїв Твою цікавість і Твої духові вимоги далеко скорше ніж Трохимович, на котрім Ти сам вже пізнаєш ся тепер.

Дуже жалую, що я тепер далеко від Тебе. Але колись ми будемо мати нагоду жити разом — коли

Ти скінчив теперішню свою науку. Тимчасом оглянься в своїм місті, може там знайдеш якого старшого чоловіка, котрий має житєвий досвід, хоч не перейшов сьвіта. Звичайно люди на відвічальних становищах, коли на них звернені очі суспільности, працюють над собою і пізнають людей, як наш старий „дядько”. Може і в Твоєм місті є такий учитель, сьвященик чи інший суспільний діяч, котрий хоч в часті старається бути сьвіточем для свого оточення, серед якого працює.

Варт з близька приглянути ся таким одиницям, а тоді легше буде і Тобі самому працювати над собою, уважати на засади розумного життя і з часом стати також сьвіточем для своєї суспільности.

Ти ще молодий і саме тепер Тобі час покласти трішки основи під свою будучність. Коли наберешся завчасу добрих прикмет, то вони стануть Тобі на старші літа цінним маєтком, якого ніхто не буде всилі забрати від Тебе. Здоролю Тебе—Твій земляк.

II.

Вибір занятя.

Ось ще Павловичу! Радію серцем, що Ваш син клопочеться сам, яке би заняття вибрати йому в життю. Звичайно батьки самі журяться тим і пригтовляють своїх дітей до будучого звання, не питаючи дітей про їх думку.

А прецінь вибір звання — се може найважніша річ для чоловіка. Загально кождий мусить мати якесь одно постійне, головне заняття в життю. Сини богачів-мільонерів могли би жити без журби ціле своє життя, а прецінь і вони і їх батьки думають над будучністю. Бо зване — се отся дорога, по якій чоловік ступає до своєї ціли. Инакше він ціле життя мусів би скитати ся та блукати безкорисно.

Ви дуже розумно поступаєте, коли вже тепер застановляєте ся над будучністю свого сина, хоч він ще хлопець. З Вашого листа виходить, що Ви часто розмовляєте з ним про се і тому він сам вже починає про себе думати.

Що найважніше тепер, то се: пильно придивляйте ся норовам хлопця. По якімсь часі Ви будете могли вже добре помічувати, який особливий талант він має. Може він любить книжки — то пригляньте ся, які книжки його цікавлять: чи поезія,

чи оповідання, байки, чи описи країв, чи відомости з природи. Дуже часто вже в самих початках диточої цікавості до читання можна замітити особливіше уподобанє дитини до одної галузи науки; тоді треба образувати дитину в тім однім напрямі.

А може Ваш син уважає книжкову науку за тягар, а зате цікавить ся купецтвом, або господарськими заняттями; може любить заглядати до робітні столяря, слюсаря чи якого иншого ремісника: тоді і се треба використати. Книжкову науку треба дати йому о стільки, щоби мав загальне образование, якого сучасний сьвіт вимагає, а відтак нехай заправляється до сеї праці, до якої він склонюється.

Дуже немудро було би насильно приневолювати дитину до якогось звання, котре припадає до вподоби лише батькам; коли діти чують нехить до якогось звання, то шкода їх силувати. Певно, що не можна приучувати дитини до цілковитого неробства; але, по правді, дитина рідко коли сидить безчинно; вона сама шукає собі занятя, яке їй до вподоби.

Ви певно знаєте Гната Потаповича. Він все торочив, що дитину можна вивчити на великого чоловіка в якімнебудь званю. І він завзяв ся вивчити свого сина на лікаря. Тимчасом син терпів, доки міг, а далі кинув школу і втік сьвітами; за кілька літ Гнат довідав ся, що його син практикує в купецькій маґазині і тому відрік ся його. А прецінь знаєте, що тепер той син є одним з найбільше поважаних купців в своїм місті.

Найтяжше буває з батьками, коли вони помічають, що їх діти не мають охоти ні до практичної

роботи, ні до книжок, але зате люблять мрії, самоту, природу, музику, то що. Звичайно таких дітей вважається не потрібними і на них сварить кождий. Ви пригадуєте собі певно, як то всі кпили собі з малого Степанка, сина бідної вдови Марти; як кождий помітував ним за те, що він бігав за мушкою і цілими годинами слухав співу пташенят. І хто знає, що було би стало ся з бідним хлопцем, коли би ним не був заопікував ся старий професор Котонівч. Він замітив, що хлопець зовсім не є пустий, але що він має музичний талан. Знаєте певно, що той Степанко ходить тепер до музичної консерваторії в столичнім місті і там всі його учителі вожать йому безсмертну славу музика-композитора!

Звичайно буває, що люди, які вже в дитячих літах виказують якийсь надзвичайний талан, не дадуть нічим відстрашити ся від свого улюбленого занятя. Ви певно читали багато оповідань з життя великих людей, то знаєте, як нераз великі малярі крадьком рисували свої перші образки углем на стіні; як молоді поети нераз укладали вірші при світлі місяця в ночі, щоби не зрадити ся, що вони не сплять. Також знаєте, що великі талани впадають сейчас кождому в очи. Памятаєте мабуть оповіданє з життя Шевченка: коли його батько вмирав та розділював маєток між своїх дітей, то про Тараса сказав: „Тарасови не лишаю нічого; він або буде великим чоловіком або велике ледащо”. І сей бідний батько-кріпак, хоч неграмотний, душею чув, що будучий геній України не дасть скувати свого духа, хоч лишив ся в нужді і неволі.

Признаєте, що Ваш сні, якого долею Ви так

пiклуєте ся, належить до щасливих дiтий, бо має такого батька, що ним журить ся. А кiлько то є дiтий, що ними нема кому журити ся i нема кому напроваджувати їх на властиву дорогу житя? Кiлько то людей мусiло наперед пробувати одно занятє, друге, третє, лише на те, щоби по якiмось часi переконати ся, що се званє для них невідповiдне. I не були се легкодухи, котрим нiяка робота не подобаєть ся. Противно: були се завзятi молодцi, якi пильно працювали над собою i завзято брали ся до дiла; щойно по довшiм часi i по дiйсних невдачах вони самi прийшли до заключеня, що се занятє не для них i вони мусять змiнити його, хоч тiльки часу стратили. Але на кiнцi натрапили на своє i чують ся вдоволеними.

Я читав недавно в однiй з часописий дуже цiкаве оповiданє. Купець завважав, що один з його помічникiв нiяк не вмiв обслужити покупцiв. Він сказав се помічникови, отверто i радив йому покинути маґазин. „Алеж я на щось буду ще придатний, — каже хлопець — лише не вiдправляйте мене”. — „Ти зовсiм не надаєш ся до продажi товарiв в торговлi” — замiтив купець. — „Я сам знаю, що я не надаю ся до сеї роботи, але до чогось иншого я певно придам ся”. — „До чогож?” питає купець. — „Я сам не знаю до чого, але не викидайте мене”. — „То i я не знаю, до чого” — вiдповiв купець. Але опiсля надумав ся i пiслав хлопця до обслуги купецької канцелярiї. Щойно тут хлопець замiтив свiй талан. Він принагiдно зацiкавив ся купецькими книжками i по лiтах він став головним книговодцем у того самого купця. Дiйсно, він „до чогось

придав ся” — хоч зовсім був неспосібним до продавання товарів за купецьким столом.

Коли би порівнати жите з театральним представленєм, то мож завважати, що кождий чоловік мусить грати якусь ролю в житю. Не кождий може вибрати собі головну ролю, бо і меньші ролі мусить хтось грати. Але і сї меньші ролі повинні бути виконані як найстараннійше і як найліпше. Тоді ціла штука виїде артистично.

Коли Ваш син приготує ся совісно до своєї ролі, він сьміло піїде в жите. Не пошкодять йому ніякі невдачі, бо він буде сьвідомий своєї ціли. А коли він натрафить на свою правдиву дорогу життя, то певно, що колись, підчас житевої мандрівки, він з вдячностію згадає свого батька, який допоміг йому вибрати сю дорогу, на якій він почуває себе щасливим. В тім будучім щастю сина і Ви, Осипе Павловичу, будете бачити своє щастє. — Ваш земляк.

III.

З чим пускати ся в сьвіт?

Дорогий Андрію! Завтра день Твоїх уродин. Звичай велить зложити Тобі привіт сього дня і побажати Тобі всього добра та щастя. Тисячі подібних желань вислано певно сьогодні. Але певно також, що мало хто застановляв ся над тим, як би допомогти осягнути сї желаня.

Саме завтра кінчиш Ти, Дорогий Андрію, хлопчаний вік, а рівночасно пічнеш молодечий. Не правда, Андрію, що се дуже важний час для Тебе? Ти певно пригадуєш собі оповіданє з життя старогрецького мітичного героя Геракля. Коли він кінчив свій хлопчаний вік, пійшов на роздороже і там думав, яку би то дорогу вибрати собі в житю. Коли він на довгий час потонув у важких думках, незаметно явили ся перед ним дві жєнщини і давай манити його кожда на свою дорогу. Одна обіщувала йому вигідне жите без праці, розкоші, панованє над иншими. Друга приступила скромно до нього і сказала отверто, що вона поведе його тернистим шляхом, повним труду і невигод, але зате імя його стане безсмертним. Звісно, що Геракль пійшов за тою другою жєнщиною; він вибрав тяжшу дорогу життя, але

довершив таких діл, що його імя ніколи не пійде в забутє.

Певно, що се лише фантастичне оповіданє з давної грецької релігії; кільки однак правди містить ся в нїм! Подумай, Андрію, чи Ти саме не є на такому розпутю? Чи не час би й Тобі застановити ся, якою дорогою пустити ся Тобі в житю.

Ти з природи маєш добрі склонности. Се є дуже цінне для молодця. Тепер лише треба Тобі подбати, щоби сї гарні прикмети, які вціпили в Тебе Твої батьки та учителї, утривалити на будуче. Про се вже Ти сам мушиш журити ся. Ти сам мушиш працювати над тим, щоби певним кроком ступати наперед, без нічпєї помочи. Коли Ти пічнеш сю працю саможїйно, вона вже ніколи не минеть ся; вона буде тривати аж до Твоєї смерти. Ти певно стрїнеш великі перепони, але побореш їх; що дня прїйдуть нові проби, нова боротьба, але і що дня нова побїда, а з тим і новий досьвід. Ти будеш гартувати себе, будеш набирати сьвіжих сил і з часом ся житєва боротьба стане для Тебе чимсь звичайним, а дальше і приємним.

Вже по кількох лїтах такої працї над скріпленєм і утриваленєм своїх добрих прикмет Твої приятелї будуть Тобі ґратулювати, а межі собою будуть вони говорити, що Ти характерний чоловік. Так, Ти будеш мати характер. А Твої противники будуть завидувати Тобі сього, — ба що бїльше, вони будуть всїми силами старати ся робити Тобі прикрости, щоби звести Тебе з сього шляху.

Але Ти не страхай ся сього; се звичайна річ. Коли Ти присвоїш собі гарні черти характеру, ко-

ли Ти схочеш додержати все даного слова, довершити розпочатого діла, чемно обходити ся з людьми і т. п. — то се буде для Тебе таким скарбом, як для інших грошовий маєток. І коли є люди, що завидують другим маєтку, то таксамо знайдуть ся й такі, що позавидують Тобі добрих прикмет. Але їх злоба Тобі не пошкодить, бо Ти будеш Тоді знати, як з ними поступати.

Ти маєш найгарнійшу підставу до вироблення в собі гарного характеру, бо Ти маєш добре серце. Ти бажаєш кожному добра — а се єднає Тобі прихильників і приятелів. Тепер зроби один крок вперед і саме завтра, в день Твоїх уродин, постанови собі бути чесним раз на все, через ціле своє життя!

Ти чув може не раз, як люди говорять про філософів, про великих політиків, про знавців природи і багато, багато інших визначних мужів. Певно прийшла й Тобі думка пробувати стати великим. Що-ж — я з цілого серця Тобі сього бажаю. Але памятай: не кождий може бути великим; не кождий може відзначати ся мудростию. Зате чесним може і повинен бути кождий. Щойно мудрість, знанє, становище додане до чесности, робить чоловіка великим в очах сучасних і будучих поколінь. Коли сучасні поважають чесного чоловіка і числять ся з ним, то будучі покоління славлять його ім'я і ставлять його собі за взір.

Я знаю, що, читаючи отсей мій лист, Ти зробив добру постанову. Ти рішив ся вишукати собі книжку в бібліотеці і вчити ся з книжки, як вироб-

ляти в собі характер. Дійсно, дуже добра постанова. Однак я зверну Твою увагу на отсе: Ти можеш вивчити з книжок дуже багато цінних думок і правил і можеш знати їх напам'ять, — а mimo цього Тобі багато буде бракувати, щоб бути характерним чоловіком. Бо се не дасть ся вивчити з книжки; книжка може показати Тобі лише засадю; але живе життя, приставане з людьми, дасть Тобі змогу прищорувати сі засади в практиці, випробувати їх, поправити і заправити себе до постійного їх піддержування.

До помочи можуть стати Тобі гарні приміри теперішніх, Тобі знайомих, визначних людей. Коли брак Тобі приміру на живих, то заглянь до життєписів славних людей в історії. Життєписи визначних людей — се друга книга життя. І тому то життєписи мають таке велике значіння, що в кожній школі учать їх. Коли в деякім випадку Ти мимоволі схилиш в своїм поступованю, то опісля, застановивши ся зріло, згадавши, в чім лежала Твоя хиба і на слідуєчий раз вже її не поповниш. В той лише спосіб будеш стреміти до досконалости.

Ти може нераз заважав, що загаль відносить ся з нехитю до якогось товариства, або до інституції, а ніхто не знає причини. Отже причина часто буває в тім, що або багато є безхарактерних членів в тім товаристві, або провід спочиває в руках людей, яким багато бракує до характерности. І тому то загаль не чує прихильности до такого товариства.

Такесаме буває і в народі. Чим більше нарід має характерних одиниць, тим більше значіння має він у світі. Не даром сказав один практичний фі-

льософ, що люди з характером — се совість сеї суспільности, до котрої вони належать. Знова нарід гордиться характерними людьми і кладе їх на рівні з іншими світочами, поміж мужами науки, літератури чи штуки.

Певно знаєш, як кождий Американець гордиться тим, що Вашингтон був і є взором характеру для всіх поколінь свободної Америки. Імя Юліана Романчука звісне кождому Українцеві не лише ізза його політичної діяльности, але ще більше ізза його чистого як слеза характеру.

Працюй же, Андрію, пильно над собою. Вроджена доброта серця улекшить Тобі здобути багато цінних прикмет. Енергії і сили волі Тобі не бракує. А се саме головне в стремлінню до ідеалу. Поступаючи так, станеш колись вартісним чоловіком в нашій суспільности, яка передівсім потребує характерів. Отсе моє бажанє для Тебе в день Твоїх уродин. Я певний, що моє бажанє сповнить ся. В тій надії здоровлю Тебе щиро. — Твій земляк.

IV.

„Все вперед”.

Іване Гнатовичу! Пригадуєте собі нашу стрічу. Коли Ви відпроваджували мене до поїзду, ми переходили коло одного гарного дому. Ви глянули тоді на сю палату і замітили: „От коби я мав сей дім, то я зажив би собі”. Я тоді сказав, що Ви можете його мати, коли схочете. На се Ви засьміяли ся так щиро, неначе хотіли би висьміяти мене за отсю думку. Я однак не мав вже часу поговорити про се з Вами, бо година мого відїзду надходила; я вскочив на віз електричної залїзниці і ще в час наспів на стацію.

По моїм приїзді домів почав я переглядати переписку, яка наспіла до мене в часї моєї відсутности. Між иншими була там картка видана перед сокільсько-сїчовим здвигом у Львові, а на ній написано: „Все вперед”. Сей клич спонукав мене написати до Вас, не відкладаючи.

Зовсім не маю на думці моралїзувати Вас, бо Ви вже доросли до повних літ. Проте не сподію ся, щоб Ви не згодились з деякими моїми замітками в сій справі.

Саме підчас останного мого побуту в місті купив я собі книжку названу: „Будівничі сьвіта”. Є

там згадка про всіх майже великих людей. Коли її візьмете до рук, то читаете з таким занятєм, що забуваєте мимоволі на житєві потреби. І от що я вичитав між иншим: що Корнелій Вандербільт, славний американський мільонер, „зелізничний король”, як його називали, був сином фармера-господаря на Стейтен Айленд коло Нью Йорку; свою підприємчиву діяльність почав він від сього, що лодкою возив фармерські продукти на продаж до Нью Йорку. Чи він отже не був „біднійшим” від Вас і чи не осягнув більше, ніж Ви хотіли би мати? Що значить отся скромна палата, котру Ви бачили, в порівнянню до мільонового маєтку Вандербільта?

Я ще не хочу тим сказати, що вартість чоловіка полягає в здобуванню гроша, чи маєтку взагалі. Але коли Ви — може й жартом — висловили бажанє мати свій власний дім, то я хочу Вам отсе показати на примірі, що здобуєте навіть великанського маєтку не належить до неможливостей. Є се лиш один приклад на чоловіці, якого імя, яко богача, є звісне в цілім світі. А таких як він, що зачинали з дрібнички, є сотки, як не тисячі.

Дивно приходить ся читати цілу житєпись Корнелія Вандербільта. Найбільше впадає в очі його незвичайна роботящість, запопадливість, енергія і відвага. Такий чоловік справді варт сього маєтку, бо він здобув його працею!

Як же мізерними видають ся ті люди, які безнастанно лише мріють про маєток, — про мільон, а не хочеть ся їм заробити першої п'ятки! Вони волять цілими днями висиджувати в реставрантах та савити ся сплетнями, замість подумати, в яку сто-

рону звернути свою вроджену спосібність. Їм здається, що найліпше йти вчасно спати, а рано почта принесе їм лист з повідомленєм, що осьто такий а такий богач припадково вичитав їх ім'я і, умираючи, записав їм весь свій маєток. Се не жарт! Таких є досить.

Здається, дуже влучно писав наш Шевченко:

„Тяжко внасти у кайдани,
Умирать в неволі;
А ще гірше спати, спати
І спати на волі...”

Варт заплатити мільйони за винахід, при помочи котрого можна бивилічити таких мрійників з оспалості та лінивства. Тоді було би без порівняння менше лиха на світі.

Бо саме життєва практика вказує, що лише безвпинною працею люди доходять до високих цілей. Хто працює, той має силу і з ним мусять числитися люди. Лінивих, хоч би навіть і богатих, не шанують; бо лінивство зїдає характер чоловіка, як ржа зїдає зелізо. Натомість праця не лише вчить чоловіка порядку, не лише дає йому становище і вплив, але вона ублагороднює його серце; вона вчить його числити все на свої сили і приносить йому щастє.

Праця є вродженою konieczністю у чоловіка і тому найбільшою карою є позбавити чоловіка свободи і праці.

Ви певно мали в руках поему Івана Франка „Мойсей”. На кінці сеї безсмертної поеми є написано: „Львів, січень до липня 1905”. Отже цілого півроку працював Франко над поемою, котру Ви

перечитаєте за дві години! А писав її Франко не в початках своєї творчості, але на старості, коли вже мав за собою величезне знанє і коли був на вершку своєї поетичної творчості. А мимо сього він працював пів року!

Чи не застановляє се кожного? Видко, великі люди не стають великими припадково. Вони працюють над своїми безсмертними творами днями й ночами, деколи не доїдаючи й не досипляючи. І лише в той спосіб розвивають вони свій природний талан та довершують великих діл. Кажуть, що Франко працював навіть при сніданю і при підвечірку: він переглядав книжки, приготовляючи матеріал.

Роботящість у великих людей не є виїмком — се правило. При нагоді згадаю англійського фільософа Івана Рускіна. Він, на щастє, був сином багатого купця, отже не потребував журити ся про удержанє житя. Але він посвятив великанські суми гроша на зібранє матеріалів до виданя свого твору „Новочасні малярі“. Над сим твором він працював повних сїмнайцять лїт! Чи ж дивно, що він написав твір, який запевнив йому безсмертне ім'я?

Коли би так було тут місце згадати про різних великих мужів, то показало б ся, що майже кождий з них працював понад сили.

Ви читаєте історію великих подій; а прецінь, чи застановляєте ся над сим, що сї великі події були підготовані довголітною муравлиною працею соток великих людей?

Ви нераз ідете до театру на представленє. А чи прийде Вам на гадку спитати: як довго кождий

артист вчив ся передтим сам і кілька проб робили разом сі артисти, що грають свої ролі?

Ви йдете на збори, на концерт і слухаєте бесідників. А чи прийде Вам на думку спитати, як довго передтим сидів бесідник в своїй кімнаті та писав свою промову; опісля як довго стояв він перед зеркалом і виголошував її сам перед собою, а при тім уважав на свій голос, на вимову слів, на рухи, на вираз лица і т. д.? Тесаме зі співаками, музиками і ин.

Все те є мозольна праця, якої не хочуть і не вміють оцінити сі, котрі живуть з дня на день; вони не лише, що не хочуть узнати сього, але ще й клять собі з людей праці. На щастє лїнивї не мають значіння між людьми. Коли їм навіть вдасть ся позискати вплив між загалом, то сей вплив упадає скоро.

Бо єдина праця підносить і утривалює значінє чоловіка. При її помочи до всього мож дійти — коли хто має ще й инші конечні умови.

Бажана Вам палата — є дуже малим маєтком, в порівнаню з тим, що мож осягнути розумною працею. Тому пробуйте. Йдіть вперед — а певно будете мати свою хату, — коли се Ваша ціль. Я дуже тішив би ся, коли би Ви здобули те, що хочете. — Ваш земляк.

V.

Не гони за двома заяцями.

Осипе Павловичу! Пишете мені, що Ви завдали собі багато труду, щоби розслідити, до чого саме Ваш син має покликанє. Пишете, що він працює і має добрі прикмети, але якось не пізнати по ній, що з нього може бути. Ви вкінці стратили терпеливість і заявляєте, що самі виберете йому два, або більше занять і будете вчити його в обох. До сього Ви чуєте ся приневолені тому, що боїте ся, що син може аж колись рішити ся, а в додатку може вибрати собі непрактичне занятє, котре в нашій суспільности буде без ужитку.

Певно, Ваш син — се Ваша дитина і Ви хотіли би для нього знайти щастє. Се є зрозуміле почуванє кожного доброго батька. Я одначе бою ся, щоби ся Ваша дбайливість якраз не була в будучности причиною горя для Вашого сина. Прецінь Ви можете инакше розуміти щастє, а Ваш син може знайти своє щастє якраз в такім званю, котре Ви вважаєте „непрактичним”.

Мушу з гори зазначити, що се дуже сумний стан, коли суспільність ще не всилї дати відповідного занятя своїм людям. Алеж ми не можемо тратити надії на поправу відносин. Навпаки, саме

тепер є вигляд, що вже отсе покоління, до якого належить Ваш син, буде могло розвинути працю в нашій народі на всіх полях; і тому Ваш страх про можливість „непрактичного” звання у Вашого сина є майже виключений.

Однак розумний чоловік приготовляєть ся до найгіршого. Тоді не спаде на нього ніяка болюча несподіванка. Тому допустім, що дійсно в тім часі, коли Ваш син буде вже приготований до якогось звання, не буде міг знайти становища серед нашого народу. Чи не думаєте однак, Осипе Павловичу, що саме Ваш син може бути тим першим піоніром, який буде мостити шлях в одній галузі знання, промислу, штуки, або чого там ще? Чи не вірите, що якраз Вашому синові вдасть ся довершити важного діла і показати дорогу соткам і тисячам в будучности? Я сміло можу надіятися сього по ній. Самі признаєте, що він шильний, роботящий і сильний тілом. Коли так, то він певно з голоду не згине і дасть собі раду у світі.

Тому зовсім не приневолюйте його до якогось рішення. Коли він має охоту, як пишете, то нехай ще вчить ся. На те і є початкова школа і на те в ній учать усього потроха, щоби дитина могла натрафити на своє. Початкова наука мусить бути така ще й тому, що кождий чоловік мусить знати всього почасти, що йому потрібно в щоденнім житю. Коли прийде час для Вашого сина, то він певно дасть пізнати свою спосібність і свій нахил до якогось одного занятя.

Пригадуєте собі, як то вчать ся стріляти до влучі. Хоч на влучі є багато кружків, то ніхто не

мірить в крайне, але кождий стараєть ся мірити в сам осередок. А коли стріл паде, то дуже мало хто вцілить в середину; звичайно куля паде на якийсь кружок. Чим ближше осередка вона трафить, тим ліпший буває стрілець. Колиж хто мірить не в саму середину, але в якесь колесо на краю, то, звичайно, куля не трафить навіть влучі, але летить сьвітами.

Тесаме буває і з мірянєм до житевої цілі. Коли хто хоче осягнути щось в житю, то мусить міряти до самого найважнішого діла.

Ви згадали, що хочете приготовляти сина до двох занять, щоби він мав з чого жити. Чп не буде се мірянє до колеса на влучі, замість в сам осередок? А що з того може вийти?

Застановім ся: Чоловік має лише певний запас сили-енергії; таксамо має лише обмежену скількість часу.

Коли Ви схочете вчити сина до якогось „практичного” занятя, то ніяк не зможе він навчити ся обох відповідно. Чоловік рішучо не має тільки сили, щоби міг робити однаково добре кілька робіт. Все одна буде гірша від другої. Лише коли хтось зужие весь свій час і всю свою силу до одного діла, то діло вийде добре і принесе користь своєму майстрови.

Коли люди вели давнійше кочівниче житє, то вони не мали багато потреб: от вполювати зьвірину, зарізати яку штуку худоби на прожиток, збудувати шатро та прикрили шкірою своє тіло... Але тепер всі роботи так поділені, що один чоловік навіть двох занять не може знати добре. А прецінь хто ліпше свою роботу зробить, то той побідить на отсїм все-

світнім ринку праці. Тому кождий ремісник, кождий робітник, кождий зарібник навіть старається як найбільше видосконалити ся в своїм занятю.

Тесаме буває і в науці. Старинні Греки чванили ся високим образованєм, а кождий пересічний грецький горожанин старав ся опанувати всю звісну тоді науку.

Якже змінили ся часи до нині! Як далеко пішла наука наперед! Тепер не знайдете вже чоловіка, котрий би знав хоч про істнуванє всіх галузей науки та знаня, а не то, щоби хтонебудь пробував бути вченим у всім. Се вже пропало — і в тім саме лежить нинішній поступ. Але коли хто знає щось, то знає те „щось” добре і се вже є досить.

Тому зовсім не пробуйте давати синові два занятя в житю. Се на ніщо не придасть ся. Він, правда, буде міг животіти, але се не буде згідно з теперішнім поступом. Коли би навіть, ізза різних причин, Ваш син був приневолений вчити ся більше занять, ніж одно, то він не зможе вчити ся обох рівночасно, лиш одно по другім. На всяку науку треба часу! Треба тямити також, що коли він посвятить свої сили на вивченє одного званя, то йому менше лишається ся вже на друге.

Тому раджу Вам рішучо, виждати, аж покажеть ся, до чого Ваш син буде склонювати ся. Щойно коли він вибере собі одно певне званє, тоді він буде міг посвячувати свої вільні хвилі на вивченє иншого знаня, додатково для своєї приємности, чи для свого всесторонного образованя.

Загально панує засада, що чоловік повинен робити найвисшу роботу, до якої він спосібний. Чо-

му отже не пробувати дати нагоду синові вибитися на верх в одній спосібності?

Не дасться заперечити, що були і є великі мужі, котрі рівночасно є добрими політиками і астрономами, добрими малярами і столярами, добрими співаками і хеміками; бувають навіть такі люди, що рівночасно розуміють ся на кількох науках. Але такі люди належать до виїмків. Коли Ваш син належить до таких ґеніїв, то се дуже скоро на нїм дасться пізнати.

Коли нарід є в початках свого розвитку, тоді, звичайно, ті перші організатори мусять з konieczности займатися всім: вони мусять бути і добрими воївниками і політиками і бесідниками і письменниками і учителями і фермерами-господарями. Але такий konieczний — неприродний — стан буває лише в початках. Зі зростом сили народу зростає також і потреба знання. З розвитком промислу, торгівлі, науки, літератури являються нові потреби, а ті потреби вимагають фахових людей зі спеціальним фаховим вишколенням. Лише в той спосіб нарід зискує на вартості і зможе додержати кроку іншим народам.

Коли Ваш син трафить на своє властиве заняття, то він буде мати се почуття, що він є одним з тих творчих духів, при помочи яких нарід стає визначним в громаді інших культурних народів. Дайте-ж йому змогу дорости і вибрати собі самому творче заняття для добра і слави свого народу. — Ваш земляк.

VI.

В здоровім тілі здорова душа.

Дорогий Андрію! Нема де правди діти; я почуваю ся до вини, що останніми часами не писав до Тебе. Бою ся, щоби я не був причиною Твоєї слабости. Із опису Твоєї недуги я заключаю, що Ти перепрацював ся, занепав на силах і тому недуга так легко знайшла приступ до Тебе.

З тону листа заключаю, що Ти відчуваєш ся менше добрим ніж передтим; се безперечно вплив недуги.

Що-ж би порадити Тобі тепер? Бо Ти мушиш бути здоров! Але і мушиш працювати над своїм здоров'єм! Ти певно читав вже де що про великого римського бесідника і філософа Ціцерона. Він також занепав був раз на здоровлю, а то на постійну нестравність. Думаєш певно, що він сейчас удав ся до лікаря? — Ні! Він знав сам себе; він знав, що його недуга є наслідком занадто великої праці. Він знайшов на се раду: покинув своє звичайне занятє цілком і виїхав з Риму до Греції. Там він записав ся до руханкової школи, і дуже правильно працював над рівномірним розвитком всіх членів свого тіла. Через пильну руханку він не лише подужав та позбув ся диспепсії, але так скріпив своє тіло,

що був спосібний до великих завдань свого життя через довгий протяг літ.

Се добрий приклад для Тебе. Коли римський філософ уважав за потрібне посвятити довший час на вироблене в собі тілесної сили, — то зовсім не буде встидно для Тебе, коли Ти будеш його наслідувати під тим оглядом. Подумай: Коли би Ціцерон не був посвятив рік часу на основне скріплене свого здоров'я, він був би може скоро помер і не був би міг положити таких заслуг для свого народу та для вселюдської культури, ізза яких він славить ся і буде славним до кінця світа! Треба признати, що він був дійсний Римлянин і розумів сю важну засаду, на якій Римляни витворили свою силу, а то: „В здоровім тілі здорова душа”.

Скажеш може, що то лише з Ціцероном так приключило ся і він може робив так для своєї примхи. Алеж ні! Дуже багато найвизначніших людей незвичайно щільно дбали і дбають про здоров'я і розвій фізичних сил. Жалко, що в житєписях українських поетів та інших визначних мужів не звертаєть ся на се належної уваги і тому слідуючі покоління не мають певних взірців рівномірного виховання. Але я певний сього, що багато українських визначних одиниць живуть згідно з вимогами природи; вони вважають се за патріотичний обов'язок. Вони старають ся не лише вивчити себе, але й забезпечити своє житє, щоби могли успішно працювати для свого народу. А прецінь повіриш мені, що великим, а може і найбільшим патріотичним ділом є зберегти і придбати народови як найбільше фізично і духово сильних і здорових одиниць.

Ти певно застановляв ся над сим, чому то провідники народу так велику вагу кладуть на організацію Січій чи Соколів. Прецінь не на те, щоби мати товариства для роблення походів та парад, але передівсім і головню на те, щоби сї товариства могли виховувати в народї сильні одиниці. Тесаме є і в инших народів, а організація американських та англійських пластунів („скавтів”) є загально звісна і звісні її ціли.

Ти певно думаєш, що умова праця є лекша ніж фізична і тому вона не дуже впливає на загальне здоровлє та на силу тіла. Ти думаєш може, що Твоя недуга сама перейде серед Твоєї праці. Таке також приключило ся англійському поетови Вордсвортови. Він раз скалічив собі ногу — отже на позір се дрібничка для поета, який працює головою. Знаєш, що він замітив? Що нога ніяк не хотїла загоїти ся, але противно, чим він дужше працював, тим рана ставала більшою. Вкінци він прийшов до заключеня, що він мусить заперестати писати через якийсь час. Дійсно, підчас спочинку нога почала гоїти ся. І тому він здержав ся цілковито від умової праці так довго, аж нога виздоровїла. Чоловік має отже в собі певний сталий запас сили і зуживає її або підчас фізичної або умової праці, і тому зовсім хибний був би погляд, що умова праця се забавка.

Певно звісний Тобі німецький філософ Кант. Се один з найбільших людей, яких видало людство. Скоро він прийшов до повного уживаня розуму, рішив ся він звертати незвичайно шільну увагу на плеканє здоровля. Головню зважав він на правильний сон. По довгих пробах йому вдало ся винайти

такий спосіб завивання себе на ніч в простирало, що спав неначе кукла. Спанє було основою його здоровля. А як трпвале було його здоровлє, пізнати із сього, що протягом трийцять лїт він вставав все точно о тій самій мінуті і забирав ся до праці. Трийцять повних лїт! В той спосіб можна зрозуміти, як міг Кант так завзято працювати над своїми безсмертними творами. А коли би Кант був занедбав плеканє свого здоровля, то хто знає, чи німецький парід міг би був поводити ся таким чоловіком.

Дивно, що люди над всім працюють: над штукою, над літературою, будують величаві будівлі, залізницї... Підчас праці шильно звертають увагу на кожду дрібничку: хто пише, то мусить уважати на кожду букву; робітники при будові шильно вважають на кожду цеглу, на кождий камінчик; при залізних мостах кожда шрубка, кождий гвіздь мусить бути дуже старанно вбитий на своїм місци; — а людське тіло так чудово зложене з ріжних більших і менших комірок, членів і частий, має бути занеханим і полпшеним самому собі? Чи ж не варт хоч одну годину денно посвятити на старанне плеканє кождої частини тіла і цілого організму загалом на те, щоби охоронити його перед всякими недугами та калїцтвами?

Звичайно думають, що тіло мусить бути здоровим без дбаня про нього, — а коли що станеть ся, так просто до лікаря; і лікар має бути всемогучим: має направити в одній секундї те, що чоловік свідомо чи несвідомо нищив иноді цілими літами, а лікарство має бути сею казочною цілющою водою,

що то уздоровлює відразу своєю чудесною силою
хорого чоловіка!

Тому, Андрію, скористаю з Твоєї недуги. Нехай і се буде для Тебе доброю наукою. Відпични тепер основно; пізнай головні засади здорового життя і розвивання фізичних сил. Подбай пильно про правильний розвій всіх частин Твого організму. Коли все те пізнаєш, пильно бережи тих засад аж до кінця Твого життя. Вже в короткім часі пізнаєш блаженні наслідки дбання про здоров'є. Ти не лише не будеш нарікати на ослабленє, але будеш чути ся вдоволеним і веселим. Мимоволі привчивши ся при сім точности, а з тим і скріпиш свою силу волі, котра так конечна кождому чоловікови, коли він хоче мати пошанівок межі людьми. Надію ся, що залишивши нерозважну надмірну працю, Ти скоро будеш міг похвалити ся гарними успіхами правильного життя. — Твій земляк.

VII.

Любов ближнього в практиці; поведене.

Онисиме Петровичу! Я дуже був би радий не писати до Вас сього листа. Ви знаєте, як прикро є звертати увагу на людські похибки. Впрочім є багато людей, котрі лише тим живуть, що вишуковують недостачі чи слабости своїх товаришів, співгромадян, чи кого. Ви знаєте з досвіду, як таких людей кожний виминає. Коли я однак пишу до Вас, то маю на думці виключно Ваше добро. Вірте мені, що мало хто зверне Вашу увагу на деякі Ваші недосконалости так щиро, як я се хочу зробити. Тож не кленіть наперед, але зоружіть ся в терпеливість перед відчитанєм сього листа.

Остання наша стріча в домі Івановичів дуже мене вразила. Я не мав ще нагоди бачити Вас в товаристві і щойно тоді перший раз я завважав, як мало Ви буваєте межи людьми. Не знаю, чи Ви замітили се, як Марія Антонівна, по розмові з Вами, відтягнула ся цілком від усього товариства. Я бачив якесь пригноблене на її лиці і я догадав ся, що Ви — очевидно без злого наміру — мабуть сказали їй якесь прикре слово. Ви може навіть і не думали над тим, що значить одно однісіньке лихе чи прикре слово для добре вихованих чутливих

людей! Як слово таке жалить декого більше, ніж удар в лице! А прецінь, як не вільно нам ударити чоловіка, так не вільно також робити йому іншої прикрости, все одно чи словом, чи хочби лише виразом лица.

Я не раз мав нагоду розмовляти з Вами і почути від Вас гадку, що Ви не любите вязати себе товариськими формами та звичаями, бо се не є демократизм, але се останки старосвітського, невільничого ладу. Ви отже думаєте, що свободний чоловік вже не має ніяких зобов'язань супроти других людей?

А прецінь самі Ви в практиці приноровлюєтеся до багато загальних правил, котрі вяжуть Вашу свободу і не нарікаєте на них. Коли Ви йдете на представлене до театру, то сидите цілий час тихо, не розмовляючи, хоч в дійсності нема законної заборони голосної розмови. Але Ви самі се чуєте, що через голосну розмову зі сусідом Ви перешкодили би другим слухачам в театрі. Инакше кажучи, Ви приноровлюєтеся до відносин, серед яких Ви випадково опинилися.

Коли я згадав про отсе, то випадає зробити ще один крок дальше і пригадати: такісамі неписані закони поведення з людьми обов'язують нас не лише в театрі, але в родині, в чужім домі, на улиці, — взагалі там, де ми стрічаємося з людьми.

В природі чоловіка лежить товариський нахил. Хочби чоловік мав всі життєві вигоди, але був полішений самому собі, то він в дуже скорім часі відчув би самоту так болючо, що вона стала би для нього нестерпимою. Всіми способами він старав би

ся зійти ся з подібними до нього. Конечним є отже співжити з людьми.

В так урізнородненім житю, яким воно є тепер, необхідним являєть ся вщепити в людей певні засади, щоби один другому був придатний до осолоди частих прикrostий. Сї засади творять те, що ми називаємо т о в а р и с ь к о ю о г л а д о ю. Товариська оглада не полягає на тім, щоби лише знати, як поздоровити другого, як сидіти при обіді, як попрощатися при відході і т. п. На се, правда, є окремі правила і їх мож легко навчити ся. Ми, правда, стрічаємо часто таких, що то чванять ся своєю бувалостю в товаристві людей з усіх суспільних верств; вони заявляють, що всюди легко їм бувати, бо ніколи не „забудуть ся”; вони все знають, як зробити в такім чи в такім випадку.

Однак часто можна також завважати, що хоч такі люди „вміють знайти ся”, то мимо сього вони не зєднують собі прихильности; з них навіть клять собі. Причина лежить в сїм, що товариська оглада вимагає не самих лише форм; вона радше впливає з благородности серця. Чемність не повинна бути штучною, але бути ознакою щирости у чоловіка.

Ось чому чемність є так важною у людей. Є вона мірою характеру, мірою вартости чоловіка. Не краса лица, але штука обходження з людьми зєднує пошану між знакомими і загалом.

В зносінах між собою порозумівають ся люди розмовою. Тому саме на спосіб веденя розмови кладеть ся велику вагу. Ви певно самі завважали, як прикро стає, коли зійдеть ся кількох чужих лю-

дий і вони не вміють знайти одного спільного предмету, про який могли би говорити. Се дійсна штука, піддержувати розмову між людьми незнакомими, або між людьми, які иноді дуже різнять ся в поглядах. Сю трудність розуміють всі. І тому, щоби її облекшити, не прикладаєть ся до змісту товариської розмови ніякої далекосяглої вартости.

Коли деколи сходять ся люди на приватну гу-тірку, то се радше уважаєть ся за приємність, за розривку, за забаву. І не вільно нікому з приватної товариської розмови робити якогось ужитку в прилюднім житю. Було би се поломанєм засад добрих обичаїв. Коли би в той спосіб товариська розмова мала стати тягаром, а не приємністю, то люди во-ліли би жити на самоті, замість виставляти себе на пізнійшу небезпеку прилюдних нападистий.

З другої сторони товариська стріча має і практичну вартість. Вона дає нагоду людям близше за-знайомити ся і пізнати себе. Недосвідченим в жи-тю дає нагоду спробувати своїх сил; є се неначе проба в малім приватнім кружку перед виступом на сьвітовій арені.

Вартість чоловіка складаєть ся з так ріжно-родних позірних дрібничок, що иноді годі розібра-ти, що є справді дрібничкою, а що малою, але важ-ною чертою характеру. До важних „дрібничок” на-лежить поведене. Кажуть, що поведене є тінию чесноти. Хто знає, чи се не є влучний вислів. Як часто люди вміють своїм поведенєм розброїти во-рогів і зробити їх своїми приятелями! А зєднуванє прихильности людей умілим але чесним поступо-

ванем є прецінь важним чинником у всякій роботі: прилюдній чи приватній.

Не вміняйте мені за провину, Онисиме Петровичу, коли написав Вам сих кілька уваг. Я знаю, що чоловік деколи потребує зовнішнього вражіння на се, щоби у нутрі застановити ся над собою. А такий малий, на позір, факт, як отся розмова з Марією Антонівною, дасть Вам певно змогу розібрати докладно вартість товариських зносин для облекшеня житєвих прикростий. Я певний сього, що мої замітки принесуть бажаний успіх. В тій надії здоровлю Вас щиро. — Ваш земляк.

VIII.

Знай свою нагоду.

Антоне Пилиповичу! Звертаєте ся до мене з цікавим запитом. Хочете від мене довідати ся того, чого ніхто не знає. Бо дійсно ніхто ще не найшов правила, чому то несподівані випадки так часто є корисні для одних, а некорисні для других. Чому, наприклад, хата Федька згоріла на другий день потім, як йому скічила ся асекурація, котру він платив через 14 літ, а його сусід, що також погорів тоді, щойно два дні перед тим обезпечив свої будинки перший раз? Чому то один чоловік лише легко задер шкірку на пальці в нозі і з того помер, а чому другий, котрому серед нічної бійки колом розлупили череп, виздоровів і бєть ся нині дальше, як би нічого не стало ся йому в житю?

Раз читав я одно оповіданє з життя італійських емігрантів. З одного села в Італії вїхав до Америки один хлопець-нероба. Приїхавши до Нью Йорку, блукав він по улиці. Несподівано наїхав автомобіль на нього та покалічив його. Властитель автомобіля, багатий американський промисловець, не мав часу чекати на судовий процес, бо спішив ся до Європи. Він знав, що після закона він буде мусів щось хлопцеві заплатити. Щоби однак не тратити

часу, він сейчас загодив хлопця в той спосіб, що заплатив йому п'ять тисяч доларів. Показало ся небавом, що хлопець лише в першій переполоху виглядав на тяжко раненого, а в дійсности він вже за кілька днів був зовсім здоров і тішив ся своїм багатством. Коли він написав про се до своїх односельчан в Італії, то сейчас половина села зібралася їхати до Америки на подібні легкі зарібки. Але що вийшло: кількох з них автомобіль потовк на смерть; ніхто родині не заплатив нічого, бо на суді виявило ся, що вони на роком кинули ся під колеса. Інших придержала поліція і відіслала назад до Італії, розумуючи зовсім справедливо, що на такі „заробітки” навіть в Америці місця нема.

Коли я згадав про сю історію, то я хотів тим вказати, що і я годжу ся з Вашим поглядом: що багато на світі є „щасливих” випадків, які приносять „щастє” чоловікові. Але ніхто не знає, чому саме так дієть ся і тому і я Вам не можу порадити, як би то Ви могли знайти таке „щастє” в житю.

Зате я напроваджу кілька загально звісних прикладів, які доведуть нас до інших заключень.

Найславніший грецький бесідник, Демостен, був в хлопячих літах слабого здоровля, а в розмові був дуже гикавий. Одного разу почув він на вічу славного бесідника. Йому так припала до вподоби вимова, що він рішив ся також стати бесідником. А він навіть не вмів розмовитись, бо гикав ся. Але се не було для нього перешкодою. Він поволи приучував ся вимовляти слово за словом правильно, а рівночасно шукав способів, як скріпити своє здоровле. Кажуть, що серед бурі він ішов на берег мо-

ря і там говорив так голосно, щоби заглушити шум морських филь. В той спосіб він виробляв собі голос. Щоби позбутися гикання, він вкінці винайшов, що морські камінчики, підложені під язик, значно улекшують йому вимовляти слова. І чого то він ще не робив цілими літами! І з хлопця-немови став по десятиках літ завзятої праці найславніший грецький бесідник. Се був Демостен, Антоне Пилиповичу.

Найбільший американський винахідник, Тома Едісон, був з початку телеграфічним хлопцем. З незвичайною витривалістю виправляв він в своїм занятю. Коли він приїхав з Шікаго до Бостону, щоби тут обняти місце бюрового помічника при відбираню телеграм, він був так незугарно убраний, що управитель рішився позбутися його скоро. Щоби се досягнути, хотів він показати нездібність Едісона до служби. Заздалегідь порозумівся з телеграфічним урядником у Вашингтоні, щоби той в означенім дні надсилав надмірно скоро телеграмн. Управитель був певним, що Едісон не дасть собі з тим ради і тимсамим покажеся „нездатним до служби”. В означенім дні засів в Бостоні молодий Тома до відбирання телеграм. Одну за другою відбирав і відчитував він мигом. Урядник у Вашингтоні сам собі не вірив, щоби хтось міг дати собі раду з такою навалою. „Який там чорт сидить у вашім бюроі” — запитав він телеграфічно. — „Тома Едісон” — була телеграфічна відповідь. Управитель бюроа в Бостоні відкрив при сій нагоді, що він має перед собою найталановитшого телеграфіста в Америці! Едісон не лише вдержав пробу, але не-

сьвідомо відніс величаву побіду. Його будучність саме тоді була порішена. Се була його нагода. А инший на його місци був би вилетів зі служби.

Корнелій Вандербільт возив лодкою фармерські продукти зі Стейтен Айленд до Нью Йорку. Під час англійсько-американської війни осеню 1813 року англійська фльота зблизила ся аж до Сенді Гук, тут одначе її відігнали Американці на час. Прийшла страшна бурлива ніч. Американська залога на Сенді Гук потребувала помочи сейчас. Ніхто не відважив ся пустити ся лодкою до головної кватирки—а иншої дороги тоді ще не було. Зголосив ся добровільно хлопець Корнелій. Надлюдськими зусиллями і відвагою вдало ся йому перевезти кількох офіцерів на сушу. Ніхто з них не мав сухого рубця на собі, бо їхали і „попід воду” під час бурі і зливи. В час вдало ся їм одержати бажану поміч. З хлопця сьмільчака впріс незабаром корабельний канітан, а опісля властитель кількадесяти торговельних кораблів і „зелізничний король” — Корнелій Вандербільт.

Славний італійський музик Росіні розповідав про себе, що він пише свої твори тоді, коли мусить. Раз обіцяв він управителеви театру написати вступну музику („овертуру”) до одної опери. Але якось фантазія не брала ся його (а до писання музичних творів все треба мати відповідну „хвилю”). Надійшов день представлення — а овертури нема. Директор театру підступом заманив його до театрального будинку; тут замкнув його до окремої комнати і загрозив смертю, коли він не напише сейчас обіця-

ної музичної композиції. Коло дверей на сторожі поставив чотирох людей, які мали також доставити Росіньому всього, що було потрібне. Росіні майже в розпуці засів до праці. Всю свою енергію зібрав він в одну мить і картка за карткою вилітала за двері, де вже чекало кількох писарів, які сейчас переписували для театральної музики композицію, а музика засіла сейчас до проби. Так протягом кількох годин, під напором примусу, Росіні написав один з найліпших своїх музичних творів, уратував честь свою і честь директора театру.

Як Колюмб поставив на столі яйце острим кінцем і тим переконав своє окружене про можливість відкриття Америки — се звісне. Йому пощастило ся сьвітло.

Таких, як Ви, Антоне Пилиповичу, є багато. Можна сотки книжок написати про людей, які шукали за щастем і знайшли його. Одно можна напевно сказати: що така дурничка, яка трафіла ся італійському хлопцеві, належить до рідкостей. Розумний і бадьорий чоловік ніколи на таке щасте не числить. Натомісць, щоби досягнути щасте при помочи праці, можна би придержувати ся слідуєчих засад:

1. В погоні за щастем треба хоч в приближеню мати понятє, чого чоловік хоче: чи маєтку, чи становища, чи слави, чи чого там;

2. треба приготовляти ся до зловлення щастя. Треба хоч мале „що сьб” знати, але знати його по можности як найдокладнійше;

3. стояти все на сторожі і пильно вважати на нагоду;

4. вміти пізнати обставини, місце, час і спосіб зловлення „щастя”;

5. не знеохочувати ся невдачами, але раз-у-раз пробувати наново з відвагою і витривалостію.

Лише такі підстави дадуть певне вдоволенє, коли чоловікови вдасть ся знайти те, чого він бажає.

Не надійте ся отже, Антоне Пилиповичу, чогось надзвичайного — а тоді скорше осягнете велике — хоч і звичайне щастє. Лише „знайте свою нагоду”. — Ваш земляк.

IX.

Гроші — маєток.

Іване Гнатовичу! Радую мене, що Ваші маєткові справи стоять тепер світло. Ви вірите — судячи з Вашого листа — що в короткім часі Ваша промислова спілка стане на твердих основах, бо вже й тепер Ваш новоопатентований винахід звернув увагу ширшого промислового світа. Ви так переймалися Вашим підприємством, що — як пишете — вже від кількох місяців працюєте днями й ночами; Ви занедбали товариські справи, перестали писати до знайомих... Ви стали неначе живою машиною.

З того я заключаю, що Ви попали в небезпечну скрайність. Вас опанувала думка: робити гроші, гроші і ще раз гроші. Як праця і занятє загалом є дуже благородною справою, так знова я не можу без певного страху читати про Ваше перетяженє працею. Не думайте однак, що то Ви самотні стоїте прикладом в сім згляді. Ні, противно, таких як Ви тепер є багато; можна сказати навіть, що такий надмір праці для зиску є характеристичною прикметою деяких народів. Але, хоч воно так є, мимо сього не можна сказати, що така прикмета є доброю.

Звичайно кождий того рода чоловік каже, що він думає так працювати лише кілька або кількнайцять літ; в тім часі він надієть ся прийти до маєтку, щоби опісля зажити спокійно і без клопотів. На ділі виходить противно: він так запрацюєть ся, що йому тяжко покинути того рода занятє і він остає таким до своєї смерти. Що гірше: ся погоня за зиском виснажує його сили, забирає йому сон, відіймає апетит і він в молодих літах стає ходячим трупом; звичайно знеможений передчасно вичерпанєм сил кладеть ся він в ліжку, щоби вже більше з нього не встати. І вся його мрія про майбутній відпочинок здійснюєть ся хиба о стілько, що він находить вічний спочинок...

Ви певно самі знаєте багато таких прикладів. Вони занадто щоденні і на них загал майже не звертає належної уваги. А прецінь, чи не шкода тих людей? Чи не ліпше було би, коли би вони працювали тому, що треба працювати і використовували свій придбаний маєток на добро своє, родини і загалу? Варт. призадуматись також і над тим, що буде з Вами, Іване Гнатовичу, по кількох літах такої праці.

Не від річи було би також застановитись над сим, на що Ви думаєте використати своє багатство. Нігде правди діти — гроші, то сила. Отже на випадок, коли Ви станете багатим, будете почувати ту силу також.

А яке зло може та сила спричинити, видко з сього, що майже кожда війна має свою причину в грошах; на всякий випадок чийсь „економічні інте-

реси мусять бути загрожені” — як се звичайно оправдують.

Але нам не треба сягати аж до тих найбільших скрайностей, які викликає ся грошева сила. Згадаймо за менші. І так з богатством в парі йде звичайно жажда слави, впливу і влади. А се викликає знова зависть і ріжнородні непорозуміння, колотнечі, ворогованя з іншими подібними. А в боротьбі о власть люди не перебирають в средствах.

Засліплені грошем люди не хочуть видіти іншої вартости в чоловіці. Лише богатих вони шанують, а немаєний чоловік в їх понятю не є чоловіком, хоч би як він був вчений, характерний і розумний. А вже як часто такі люди є позбавлені всяких ідеалів, всяких висших почувань, про се нема що говорити.

Боротьба о здобутє ринку між поодинокими підприємствами спричиняє часто руїну слабших підприємств — а тоді сотки і тисячі робітників нагло тратять зарібок — хоч би лише на якийсь час. Але сеї нужди і недостатку, яка панує підчас такої кризи, ніхто робітникам не зверне. Таких яскравих прикладів надуживаня богатства на нищення людей ми стрічаємо багато в щоденнім житю.

Знова іншого рода небезпека грозить часто самим посідачам богатства. Особливо ті, що припадковим збігом обставин дійшли в скорім часі до маєтку без належної праці, не вміють його оцінити і не знають міри в його уживаню. Для таких богатство є руїною їх здоровля і причиною передчасної смерти.

Загально звісною є також скупість лондонського банкира Натана Маєрса Ротшільда. Він так пе-

реймив ся думкою робити гроші, що для нього чужі були всякі благородні чувства. Він жив лише грішми і вмер посеред них як звичайно вмирають скупарі. А скупство впливає саме з надмірного перецінювання вартости гроший.

Тому, Іване Гнатовичу, не було би зовсім зайвим з Вашої сторони пильно вважати на се, щоби ся горячка і Вас не опанувала раз на все, та не стала в недалекій будучности причиною зменшення до теперішніх Ваших благородних, людських почувань.

Так ми приглянули ся небезпеці, яку приносять зі собою грошева сила. Навідворот, треба признати, що ся сила має і свій благодатний вплив. Саме ми живемо в часах, в котрих публична добродійність стала визначною чертою характеру багато загально звісних маєтних людей. Певно, годі точно сказати, якими думками руководять ся сі богачі, але треба признати, що добро є добром — хоч би воно не походило зі щирости.

Коли отже американський „нафтяний король” Джан Ракефелер заснував свою стоміліонову фундацію для несеня помочи тим, що потерпіли в страшній світовій війні, то він дав тим доказ, що вміє розумно уживати гроша.

Головна ідея добродійности звісного сталевого підприємця Андрія Карнегі є: засновуване прилюдних бібліотек для поширювання просвіти між найбіднійшим населенєм.

Автомобілевий фабрикант Генрі Форд витрачує великі грошеві суми на поширенє ідеї тверезости та тривалого мира.

Богато щедрих жертв сплеть ся рік-річно на шпиталі, домн убогих, школи, церкви, наукові інституції... Годі навіть в приближеню вичислити, які то важні галузи науки розвинено лише завдяки жертволюбивости визначних богачів. І саме під тим зглядом їх варт наслідувати.

Та є ще й інші способи уживання майна. Так англійський філософ Іван Рускін посвятив свій маєток на виданє своїх важних творів. Німецький природник Александер Гумбольдт зужив своє майно на наукові подорожи...

А чи Українці не завдячують повстанє численних народних інституцій жертволюбивости приватних одиниць? Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, Національний Музей ім. Митрополита Шептицького, Академічний Дім — сотки бурс, шкіл та інших інституцій, — чи не є вони доказом благородности серця наших людей? Вони стоять прикладом для всіх, що хочуть застановити ся над тим, як зужити свій маєток.

Не думайте, Іване Гнатовичу, що такі записи пливуть із погорди до гроша. Бо, коли Ви почуєте, що сей, або той погорджує грішми, то се не конче мусить бути правдою. Звичайно кажуть так сї, що розтратили батьківський маєток. Бо ні один здорово думаючий чоловік не може казати, що він не дбає за гроші, що ліпше убожество від достатку і т. п.

Як з одної сторони богацтво криє в собі багато небезпек, так з другої сторони убожество, нужда є ще небезпечнійша.

Крадіжи, розбої, убийства, упадок обичаїв, розпуста і много, много інших суспільних язв мають

звичайно своє жерело в нужді. Або кільки то разів упідлюють ся люди лише тому, щоби не дати зіпхнути себе на само дно та не потрапити в ще гірший моральний стан? А як ломлять ся нераз гарні характери, коли стоять над берегом матеріяльної пропасти? Кільки то визначних таланів марнуєть ся лише тому, що нема відповідних средств, щоби їх виховати? Така страта є деколи неоціненою. Кільки визначних поетів, музиків, малярів не розвинуло як слід свого талану ізза браку гроша?

Кільки сього — а кільки того через недостачу гроша?

Тому здорово треба розважити таку річ, як гроші. Нинішня світова виміна полягає на уживанню гроша. Гроший ніхто не їсть, але за гроші дістає все. Не потрібно возити зі собою хліба в далекі світи, коли гроші є тим средством, що заставить хлібороба до засіву і жнив, мельника до змелення мукки, пекаря до спечення хліба, а купця до продавання його подорожному за легкий білий металевий кружок! Такесаме з одіжю, мешканєм, вигодами, наукою... Отже гроші тепер належать вже майже до природних конечностей.

Коли хто „знає як щадити гроші і як уживати достатків”, то для такого гроші є дуже добра річ. Вони забезпечують незалежність чоловіка від других людей.

Однак не варт за ними побивати ся в той спосіб, який би наносив чоловікови неславу, або ломив його характер. Дуже „нездоровий” є гріш, коли він причиняєть ся до зубожіння ума, до висушення жерела духового життя або до притуплення совісти. Злу

прислугу робить гріш, коли через нього забуває чоловік на красу, на штуку, на благородні пориви душі, на справедливість, на чувство; небезпечний є гріш, коли кидає чоловіка в погоню за мамоною сьвіта.

Гарною і доброю річю є здобути гроші чесною працею і бути паном над ними так, що гріш служив би чоловікови до забезпечення природних потреб і до здобуття висших цілей; щоби при його помочи мож було поширити способи праці, забезпечити людство перед пороками і недугами і причинити ся до щастя особистого та загального.

Іване Гнатовичу! Ви ніби на добрій дорозі тепер. Коли з неї зійдете на ще ліпшу — то українська суспільність буде могла гордити ся Вами, яко своїм членом, в короткім часі. Я сподію ся сього і зі серця Вам сього бажаю. — Ваш земляк.

Х.

„До найвисших, піднебних висот”.

Дорогий Андрію! Останнім своїм листом справив Ти мені неабияку розкіш. Ти цілковито виздоровів і взяв ся до рівномірного плекання духа і тіла: се дає мені надію, що Ти не зійдеш вже з правильної дороги.

Дуже глибоке питанє зачепив Ти своїм бажанєм: *стреміти до досконалости*. Питаєш мене при сїм про мою гадку. Щож — серцем радію, що такі ідеальні думки ворущать Твоїм умом.

Алеж Твоє бажанє не має границь! Бо чи маємо ми хоч понятє, як совершенний чоловік може виглядати? Чи був загалом чоловік на сьвітї, котрого би ми могли назвати досконалим? Я не знаю про нього і мабуть ніхто другий не знає.

Після моєї думки *стремління до досконалости* полягає в тїм, щоби чоловік розвинув свої власні, особисті спосібности до найвисших границь після своєї можности. Значить, досконалість буде дуже зглядна, бо кождий чоловік має ріжний степеень талану та енергії.

Не дасть ся однак заперечити, що кожду врожену спосібність можна розвинути дуже а дуже високо при помочи безнастанної праці. Але що роби-

ти, коли чоловік має кілька способностей — одну в більшій другу в меншій степені? Певно, що всі способності дали би ся розвинути дуже високо. Але де знайти тільки часу? Де знайти тільки сили?

От возьмім таке: Дитина, що зраджує малярський талант, почала шильно вправляти руханку, дужанє; через виключну думку про те, як би дійти до фізичної сили, малярський талант дитини зістав за-неханий. З часом виростав хлопець сильний фізично. Через дальшу вправу в дужаню він став силачем, але малярський талант, який через такісамі зусилля був би приніс йому безсмертне ім'я, зістав забутий. Яко силач він не має великої слави, хоч багато працював над собою. Чи не ліпше було би стже посвятити всі зусилля на плеканє більшого талану, а фізичну силу розвивати для піддержання здоровля?

Кожний пересічний чоловік стараєть ся розвивати до певної міри всі свої способності. Але лише дуже мало є таких, котрі могли дійсно визначити ся кількома таланами. Такі одиниці загально звісні образом людям.

Дехто уважає Італійця Леонарда да Вінчі за „ідеал” чоловіка. Про нього кажуть, що фізично він був такий силач, що міг побороти тура; а з умових таланів йому пощастило ся визначити ся в малярстві, в математиці, у філософії, в музиці, в поезії, в різбарстві, інжинірстві, будівництві, в науці хемії, ботаніки, анатомії, астрономії, а крімь сього знав він добре механіку і загальну історію природи. Коли хто читає про його всесторонний талант, то не хоче вірити, що Леонардо да Вінчі був звичайним

смертельником, бо всі ті згадані талани довів він до певної „досконалости”.

Крім нього є ще й інші великі загальні талани, як: італійський поет Данте, німецький поет Гете, еспанський лицар Ігнатій Льойоля, а відтак такі політики як німецький канцлер Бісмарк, довголітний англійський прем'єр Гледстон і багато, багато інших. Наш Шевченко мав також неабиякий талант: співацький, поетичний, малярський... але щож:

„В неволі виріс, між чужими;
В неволі, плачучи й умру”...

писав він про себе. Як міг бідний кріпацький син розвинути свій талант, коли всього на всього він був лише десять літ на свободі і то жив в убожестві!

Загалом великі, всесторонні талани се рідкість. Але се зовсім не здержує енергічних, охочих людей від праці над своїм всестороннім образом.

Старогрецький філософ Талес з Мілету став раз предметом острих нападів зі сторони своїх „приятелів”. Вони дорікали йому, що він займається філософією лише тому, бо до нічого іншого він не спосібний. А вже найбільше дісталося йому за те, що він „був неспосібний до здобуття маєтку”. Талес мовчав на сі напасти, але потайки взяв ся до підприємства. В дуже короткім часі він доробив ся зовсім поважного маєтку і тим переконав своїх противників, що до здобуття достатку не треба ніяких особливих способностей; кождий пересічний чоловік може стати більше або менше маєтним, скоро лише працює чесно і витривало. Поети, фільо-

софи, артисти, мужі науки дбають про се як і кождий чоловік, бо гроші природна річ, а спосіб зарібків — се вже житєва практика. Натомісць не можна заперечити, що й у фінансовім сьвітї є генії — головно розвивають ся вони там, де до сього є нагода, а передівсім в Америці.

Твоє бажанє, щоби дійти до всесторонного розвою своїх сил, є бажанєм усеї людськості. Бо

„Недосяжне любить вона,
Вірить в невідоме”;

і в тім саме лежить поступ. Хоч може не вдасть ся їй осягнути тепер, то зате слідуючі покоління будуть мати вже готовий шлях, по яким будуть ступати, а як історія природи вчить, кожде слідуюче покоління людий стає доскональшим від попередного, хоч дуже, а дуже незначно.

Тому, в Твоїм стремліню, Дорогий Андрію, Ти може несьвідомо приноровляєш ся лише до загального правила, а се є признакою поступу.

Ти однак пишеш, що Твої товариші зовсім не займають ся такими благородними думками. Ба, що більше, вони сьміють ся з Тебе і називають Тебе мрійником. Деколи навіть ставлять Тобі нечесні перепони в Твоїх благородних змаганнях.

Коли вонє так є, Андрію, то се добрий знак для Тебе. Значить, Ти випередив думкою Твоїх товаришів і тому вони Тебе не розуміють. Певно, що Тобі дуже прикро, бо Ти мусиш терпіти. І я співчуваю з Тобою. Але Ти зовсім тим не знеохочуй ся. То так часто буває, що люди, котрим не хочеть ся займатися чесною працею, беруть собі за предмет напастиий і клин тих, що стремлять до чогось висшого.

А чи подумав Ти над тим, що якраз сї напасти потрібні для Тебе в Твоїх стремліннях? Лише нехай Тебе се не дивує.

Прецінь до Твоєї вимріяної досконалости Ти потребуєш передусім виплекати в собі характер. А саме сї напасти застановляють Тебе уважати на кожне своє слово, на кожний свій вчинок, на кожний свій крок — щоби не дати своїм напасникам нагоди до кпини. Чи не завважав Ти, як через те Ти стаєш самостійшим; як Ти шукаєш за дійсною правдою; як кожний Твій вчинок стає взірцем чесного і розумного поступовання? Се, що Тобі докучають і клять, є доказом, що Ти вже щось придбав собі, а сї напасти походять не з чого иншого, а зі зависті. Завидують Тобі твоєї спосібности до праці і Твоїх добрих черт характеру, от що!

Потіш ся тим, що „на гнилу черешню муха не сїдає”. А коли Тобі приходить ся терпіти, то сї терпіння лише утвердять Тебе в добрих змаганнях і скріплять Твій характер.

Мені пригадуєть ся доля одного поета, про котрого інше данський письменник Ганс Хрістіан Андерсен в своїй повісти „Імпровізаторе”. Бідного італійського хлопця, незвичайно талановитого, взяла одна богата родина на вихованє і віддала його до шкіл. Коли хлопець покінчив науку, почало ся домашнє вихованє, приготованє до сьвітового життя. Які муки переходив сей молодець — хоч в дійсности він вже тоді міг бути взірцем для своїх ровесників. І так один з політиків, що приходив до дому його добродіїв, називав молодця самолюбом, бо той

не міг погодити ся з його політичними поглядами. Інший домашній приятель, молодий студент красних штук, учив молодого „Імпровізатора”, як він має дивти ся на штуку, на поезію, як він має думати — хоч „Імпровізатор” мав сам визначний поетичний талан. Знова один граф, що любив ся в плеканню перегонових коний, називав „Імпровізатора” неуком, бо той не розумів ся на кінських прикметах. І т. д. і т. д. Кождий, хто приходив до дому його добродіїв, мав щось йому закинути і зганити. „Імпровізатор” терпів, мовчав і вчив ся.

Коли за якийсь час йому вдало ся пустити ся в широкий сьвіт, коли він дістав ся між товариство артистів, літератів, письменників в чужині, його витали всі незвичайно радо. Кождий подивляв його талан, його характер, його поведене і про нього говорили, як про „совершенного” молодця.

Не жури ся отже, Андрію, тим, що маєш деякі прикрости до побореня. Сї уваги, котрі сиплять ся яко докори для Тебе, походять від своїх. Одні походять зі злости, другі з несвідомости, а ще інші з жарту. На них Ти можеш дуже багато навчити ся. Ти загартуєш себе на всілякі випадки і будеш приготований до житя. Се є отся Твоя „школа досконалости” — а Ти може й не замічаєш її.

Зате, коли видержиш всі прикрости, а опісля пійдеш в сьвіт, в чужину, то я певний сього, що Ти будеш гідним представителем свого народу. По Тобі, по Твоім характері, по Твоім знаню будуть чужинці судити весь наш нарід — і сей суд — після всякої імовірности — випаде корисно для нас.

Не дай ся отже застрашити, але йди в перед,
як і

„...людськість уся,
Повна віри і сили,
Що в страшному зусилї спішить
До незримої ціли”.

Твій земляк.

Summerville, S. C., 2. марта 1918.

— 0 —

